

การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง

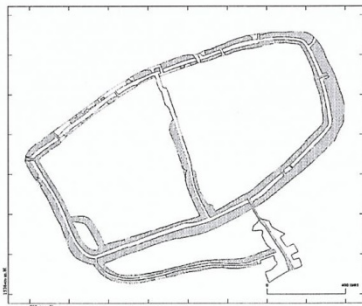
เมืองศรีมโหสถ เลขที่ทะเบียน 29-2

บ้านโคกวัด ตำบลโคกปี่บ อำเภอศรีมโหสถจังหวัดปราจีนบุรี

คณะกรรมการพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง
กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง

จัดทำโดย กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ร่วมกับ โครงการวิจัยชุมชนโบราณ

คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กำแพงเมือง-คูเมือง ศรีธรม โหส
 ตำบล โคคปบ
 อำเภอ ศรีธรม โหส
 จงหวัด ปรจจนบุรี

เมืองศรีธรม โหส

กำแพงเมือง-คูเมืองศรีธรม โหส ที่บ้านโคกวัด หมู่ที่ 2 ตำบลโคกปบ และหมู่ 8 เทศบาลตำบลโคกปบ อำเภอศรีธรม โหส จงหวัดปรจจนบุรี ตั้งอยู่ภายในบริเวณที่แต่เดิมเรียกว่า “คองศรีธรมหาโพธิ” บนลาดของเนินทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดตัวอำเภอศรีธรม โหส ห่างจากแม่น้ำบางปะกง ประมาณ 11 กิโลเมตร บริเวณที่ราบติดขอบเนินที่ตั้งเมืองด้านทิศเหนือ มีคลองลำคักชีระบายน้ำจากทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เลียบขอบเนินผ่านตัวอำเภอศรีธรม โหส ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ รวมกับแม่น้ำบางปะกงที่บริเวณบ้านแหลมทราย อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จงหวัดฉะเชิงเทรา ห่างจากเมืองศรีธรม โหส ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 20 กิโลเมตร ภูมิประเทศในบริเวณที่ตั้งเมืองเป็นลาดเนิน เอียงเทไปทางทิศเหนือ มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 19-22 เมตร กำแพงเมือง-คูเมืองขุดล้อมรอบบนลาดเนิน เป็นรูปเหลี่ยมมนและแบ่งเมืองออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกอยู่ทางทิศตะวันตกและส่วนที่สองอยู่ทางทิศตะวันออกมีคูลูกศรคั่นกลาง ส่วนที่สาม เป็นส่วนขยายเมืองต่อจากกำแพงเมือง-คูเมืองสองส่วนแรกลงมาทางทิศใต้ คูเมืองของทั้งสองส่วนแรกขุดลึกถึงระดับกักเก็บน้ำฝนสูงชัน มีคันดินกำแพงประกบคู่ทั้งสองด้านใช้ในการกักเก็บน้ำ ระบายน้ำและการป้องกัน กำแพงเมือง-คูเมืองส่วนขยายด้านทิศใต้ ขุดเชื่อมต่อกับมุมเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านทิศเหนือของสระขวัญ ไปทางทิศตะวันออก บรรจบกับอ่างเก็บน้ำโบราณหนองแพบ เป็นลักษณะของกำแพงเมือง-คูเมืองใช้ในการระบายน้ำ และการป้องกัน ตัวเมืองมีขนาดกว้างยาวโดยรวมประมาณ 1,219 x 1,584 เมตร

บริเวณเมืองศรีธรม โหส เป็นแหล่งชุมชนมาตั้งแต่สมัยฟูนัน ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-10 จากหลักฐานภาพสลักนูนต่ำรูปมกร ที่ผนังโบราณสถานสระแก้วด้านทิศใต้ของเมือง และประติมากรรมบางชิ้น แสดงอิทธิพลวัฒนธรรมฟูนัน และวัฒนธรรมอินเดียแบบอมราวดี กำแพงเมือง-คูเมืองสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบภายในคูเมือง มีการทำเกษตรกรรมด้วยระบบชลประทาน โดยพืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าว นอกจากนี้ยังพบหลักฐาน โบราณวัตถุที่มาจาก จีน เปอร์เซีย และอินเดีย แสดงถึงการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับนักเดินเรือจากต่างประเทศ และจากหลักฐานรูปโบราณสถาน จารึก และรูปเคารพต่างๆ แสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงศาสนา กับอินเดีย ลังกา และเขมร เมืองศรีธรม โหสเป็นชุมชนเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18

ปัจจุบันกำแพงเมือง-คูเมืองศรีธรม โหสได้รับการดูแลรักษาโดยสำนักงานศิลปากรที่ 7 ปรจจนบุรี และคุ้มครองโดยการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๑๕ ลงวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๑๘

สารบัญ

เมืองศรีมโหสถ

1. คำนำ
2. คณะกรรมการพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง
3. รายชื่อคณะทำงานศึกษาขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง
4. ตำแหน่งที่ตั้งเมือง
5. สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี
สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน
ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี
6. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง
7. การสำรวจในภูมิประเทศ

1. คำนำ

กำแพงเมือง-คูเมืองเป็นโบราณสถาน อันเป็นสธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของกรมธนารักษ์ในการปกครอง ดูแลรักษา ปกป้องกันการบุกรุก และการอนุรักษ์ แต่เนื่องจากกำแพงเมือง-คูเมือง ในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน อันเป็นปัญหาทางปฏิบัติในการดูแล บำรุงรักษา อีกทั้งไม่สามารถชี้เขตหรือระวางแนวเขตให้กับที่ดินข้างเคียงได้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2534 อนุมัติให้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง ในแต่ละท้องที่ให้เป็นการแน่นอน และให้ถือเป็นแนวเขตที่ถูกต้อง แล้วให้กรมธนารักษ์นำไปใช้เป็นหลักฐานในการขอออกเอกสารสิทธิ์สำหรับที่ราชพัสดุ และรับรองแนวเขตให้แก่ราษฎรที่มีเขตติดต่อดีอยู่แล้ว สืบต่อมาถึงคณะรัฐมนตรีปัจจุบัน ยังคงเห็นชอบให้แต่งตั้งคณะกรรมการฯ ดังกล่าว

การศึกษาขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมือง บริเวณเมืองศรีมโหสถ ตำบลโลกปับ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแผนงานหนึ่งในแผนปฏิบัติงานที่ราชพัสดุ ประจำปี พ.ศ. 2547 ของกรมธนารักษ์ โดยได้มอบหมายให้คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการศึกษาวิจัยกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง 5 บริเวณ ได้แก่ ที่ดินในท้องที่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดสระแก้ว จังหวัดละ 1 บริเวณ โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานและสภาพการถูกทำลายรวมถึงการตรวจสอบข้อมูลในภูมิประเทศ ทำการพิจารณาร่วมกับรูปถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร และระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศระบบที่กักอยู่ที่ยืมของกรมที่ดิน เพื่อให้ทราบถึงลักษณะกำแพงเมือง-คูเมือง ขอบเขตและการใช้ประโยชน์ พร้อมกับกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง ตามผลการศึกษา ลงในระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศระบบที่กักอยู่ที่ยืมของกรมที่ดิน แล้วจัดทำข้อมูลในรูปแบบ เพื่อความสะดวกในการนำเสนอผลการศึกษา ต่อคณะกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เพื่อพิจารณาให้การรับรอง และใช้เป็นหลักฐานสำหรับเป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตในภาคสนามต่อไป

2. คณะกรรมการพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง

อธิบดีกรมธนารักษ์	ประธานกรรมการ	
รองอธิบดีกรมธนารักษ์ (ด้านที่ราชพัสดุ)	รองประธานกรรมการ	
ผู้อำนวยการสำนักบริหารที่ราชพัสดุกรุงเทพมหานคร	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักบริหารที่ราชพัสดุ 1	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักบริหารที่ราชพัสดุ 2	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านกฎหมาย กลุ่มงานกฎหมาย	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านนโยบายและแผน กลุ่มพัฒนาธุรกิจและศักยภาพที่ราชพัสดุ กรมธนารักษ์	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี		กรรมการ
ผู้แทนกรมศิลปากร		กรรมการ
ผู้แทนกรมที่ดิน		กรรมการ
ผู้แทนกรมแผนที่ทหาร		กรรมการ
ผู้แทนกรมโยธาธิการและผังเมือง		กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		กรรมการ
ผู้ทรงคุณวุฒิที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแต่งตั้ง		กรรมการ
ผู้ทรงคุณวุฒิที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแต่งตั้ง		กรรมการ
ผู้อำนวยการกองแผนงาน	กรมธนารักษ์	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุ	กรมธนารักษ์	กรรมการและเลขานุการ
นายช่างสำรวจ 8 สำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุในเขตพื้นที่	กรมธนารักษ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
เจ้าหน้าที่จัดผลประโยชน์ 6 สำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุ	กรมธนารักษ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

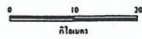
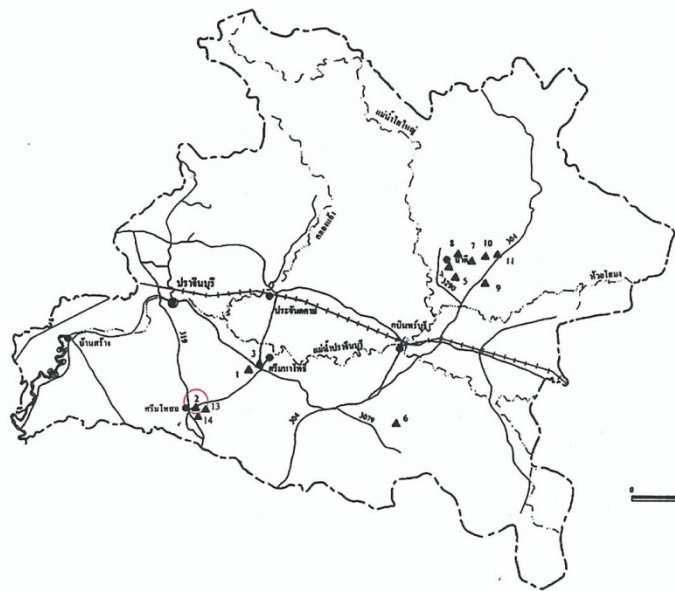
3. รายชื่อคณะทำงานศึกษาขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง

ผู้ประสานงานกรมธนารักษ์		
นายอินอง ทิศนศรี		ผู้อำนวยการสำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุ
นายมนศรี ลักคานกุล		ผู้อำนวยการส่วนสำรวจและส่งเสริมการรังวัด 1
นายสุทธิพงษ์ สุรปรัชญากุล		นายช่างสำรวจ 7 สำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุ
นายจิระ บัวมาศ		นายช่างสำรวจ 7 สำนักบริหารจัดการฐานข้อมูลที่ราชพัสดุ

คณะทำงาน (โครงการวิจัยชุมชนโบราณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

ศศ.ทิวา ศุภจรรยา	นางสาวธนพร สุทธิพัฒน์ โฉมดี	นางสาวศรีสุดา คาสุข
นายฤกษ์พนธ์ วิษณุพันธุ์	นางสาววราวุฒิ พรหมพินิจ	นางสาวนงนารถ ชาดิโคกสูง
ดร.มนศรี สุวาศ	นางสาวธารารัตน์ สุขศรีเลิศวิชัย	นางสาวนิธินา เงินสุวรรณ
รศ.ดร.ปิยญา จารุศิริ	นางสาวจิตภาภา ศรีมุข	นางสาวภาณุมา นิ่มศรี
นายวัชรศักดิ์ มั่นหมาย	นางอุษิตา กมล	นายสันติ นวลกุล
นายฐิติฐาพร มาศวุฒ	นางสาวโสภิต อาชาวมธกุล	นายอุเทน สิงสาค
นายอุกฤษณ์ สายชุ่มอินทร์	นายชวลิต ชาวเขียว	นายนิคม ภูป่า

จังหวัดปราจีนบุรี

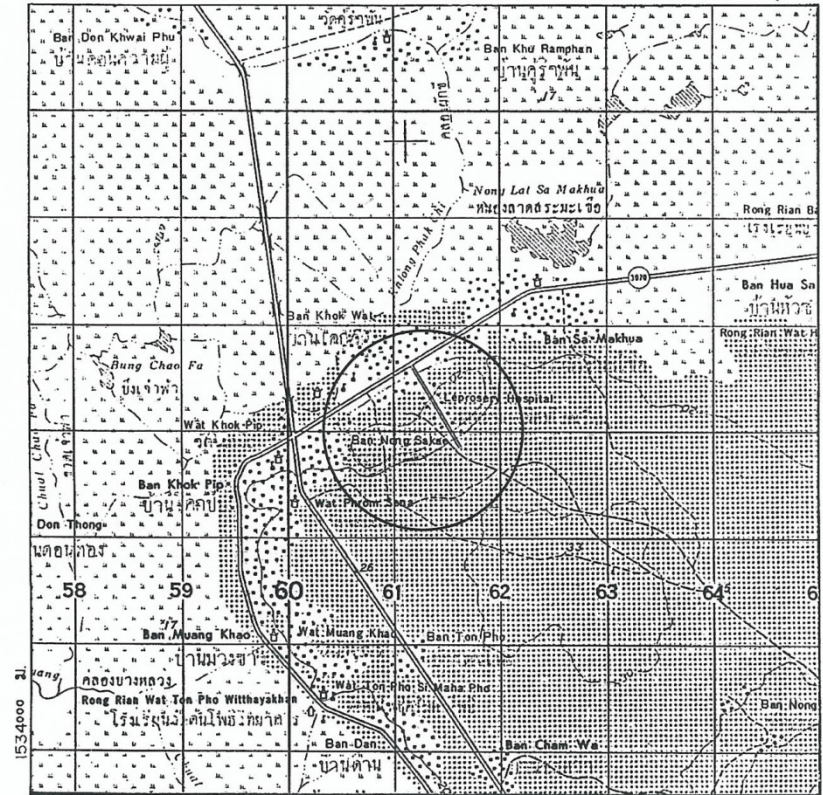
4. ตำแหน่งที่ตั้งเมือง

เลขที่ทะเบียน 29-2

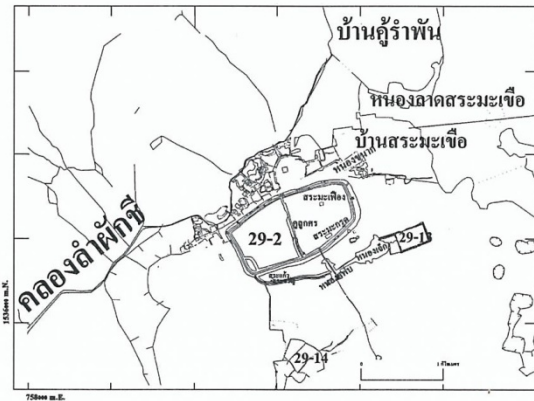
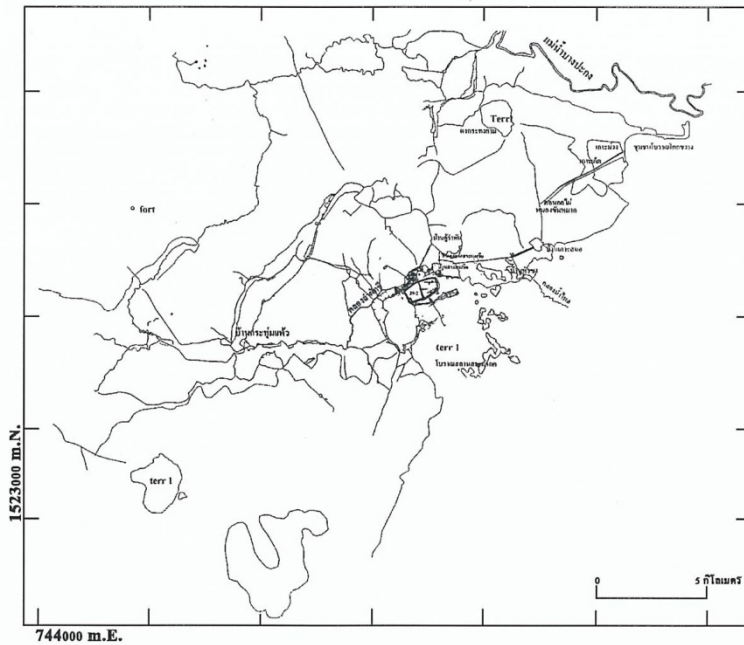
บ้าน	โคกวัด	ตำบล	โคกปี่
อำเภอ	ศรีมโหสถ	จังหวัด	ปราจีนบุรี
บริเวณ	NE 47-12	ระวาง	5236 I
ตำแหน่ง	พิกัดภูมิศาสตร์ ละติจูด 13° 53' 32" N, ลองจิจูด 101° 24' 56" E พิกัดยูทีเอ็ม 761000 เมตร ตะวันออก, 1537000 เมตร เหนือ		

ระวางแผนที่ 5236 I

มาตราส่วน 1 : 50,000

758000 ม.

5.1 แผนที่แสดงสภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน เมืองศรีนครินทร์

5. สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี

สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน

กำแพงเมือง-คูเมืองศรีนครินทร์ ที่บ้านโคกวัด หมู่ที่ 2 ตำบลโคกปี่ และหมู่ที่ 8 เทศบาลตำบลโคกปี่ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งอยู่บนลาดของเนินขนาดใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดตัวอำเภอศรีนครินทร์ บริเวณที่ราบลุ่มของเนินด้านทิศเหนือมีคลองลำคอกี้เป็นทางน้ำสายหลักของพื้นที่ ระบายน้ำจากทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านตัวอำเภอศรีนครินทร์ ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ รวมกับแม่น้ำบางปะกงที่บริเวณบ้านแหลมทราย อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ห่างจากเมืองศรีนครินทร์ ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 20 กิโลเมตร ภูมิประเทศในบริเวณที่ตั้งเมืองเป็นลาดเนินเอียงเทไปทางทิศเหนือ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 19-22 เมตร และสูงจากที่ราบ ประมาณ 2-5 เมตร

กำแพงเมือง-คูเมืองศรีนครินทร์รอบบนลาดเนิน เป็นรูปเหลี่ยมมน และแบ่งเมืองออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกอยู่ทางทิศตะวันตกและส่วนที่สองอยู่ทางทิศตะวันออกมีคูคูกรกั้นกลาง ส่วนที่สามเป็นส่วนขยายเมืองต่อจากกำแพงเมือง-คูเมืองสองส่วนแรกลงมาทางทิศใต้ แต่ละด้านของกำแพงเมือง-คูเมืองส่วนแรกและส่วนที่สอง มีช่องทางเข้าออกที่มีศิลาแลงเรียงซ้อนกันเป็นแนวตามช่อง ยกเว้นด้านทิศเหนือ แต่ในปัจจุบันเหลือให้เห็นเฉพาะช่องประตูด้านทิศใต้ คูเมืองของทั้งสองส่วนขุดลึกถึงระดับกักเก็บน้ำฝน มีคันดินกำแพงประกบคูทั้งสองด้านใช้ในการกักเก็บน้ำ ระบายน้ำ และการป้องกัน กำแพงเมือง-คูเมืองส่วนขยายด้านทิศใต้ขุดเชื่อมต่อกับมุมเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านทิศใต้ของสระขวัญ ไปทางตะวันออก บรรจบกับอ่างเก็บน้ำโบราณหนองแฟบ เป็นลักษณะของกำแพงเมือง-คูเมืองใช้ในการระบายน้ำ และการป้องกัน ตัวเมืองมีขนาดกว้างยาวโดยรวมประมาณ 1,219 x 1,584 เมตร วางตัวตามแกนยาวในแนว ประมาณ 65° NE

ก่อนการพัฒนาหนองแฟบให้เป็นแหล่งน้ำของเมืองศรีนครินทร์ หนองแฟบเป็นหลุมขุดตามธรรมชาติ เกิดจากการยุบตัวของแผ่นดินในบริเวณที่รองรับด้วยชั้นศิลาแลง ซึ่งพบได้ทั่วไปบนเนินที่ตั้งเมืองแห่งนี้ แต่ความสำคัญของหนองแฟบอยู่ที่พื้นที่ที่ตั้ง เป็นภูมิประเทศที่เหมาะสม สามารถพัฒนาเพื่อรวบรวมน้ำจากพื้นที่โดยรอบ และยกระดับน้ำเข้าสู่คูเมืองได้ จึงเป็นบริเวณที่ถูกพัฒนาเป็นแหล่งน้ำหลักเพื่อระบายน้ำเข้าหล่อเลี้ยงกำแพงเมือง-คูเมือง โดยได้พบหลักฐานการขุดสร้างคันดินยกระดับน้ำขวางกันไว้กลางหนอง แบ่งแอ่งที่ต่ำออกเป็นสองข้าง การระบายน้ำเข้าสู่หนองแฟบ ปรากฏหลักฐานแนวคูคันดินบนรูปถ่ายทางอากาศขุดเชื่อมต่อกับหนองแฟบอยู่สามแนว แนวแรกขุดเชื่อมต่อ

กับหนองเง็กทางด้านตะวันออก แนวที่สองขุดเชื่อมกับหลุมขุม ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากกำแพงเมือง-คูเมืองไปทางทิศใต้ ประมาณ 1 กิโลเมตร และเชื่อมกับหลุมขุม ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากกำแพงเมือง-คูเมืองไปทางทิศใต้ ประมาณ 1 กิโลเมตร และแนวที่สามได้แก่แนวกำแพงเมือง-คูเมืองส่วนชายด้านทิศใต้น้ำจากหนองแพระบายเข้าสู่คูเมืองตามแนวคลองที่ขุดขนานกับช่องประตูเมืองด้านทิศใต้

จากการศึกษาธรณีสัณฐานในบริเวณที่ราบ (fort) ด้านทิศเหนือของเมืองศรีมโหสถ พบว่า บริเวณดังกล่าวแสดงลักษณะภูมิประเทศที่เคยเป็นชายฝั่งทะเลมาก่อน ประกอบหลักฐานแนวคูคลองที่ขุดเชื่อมโยงจากเนินที่อยู่อาศัยมาซึ่งคลองธรรมชาติ ที่ติดต่อกับพื้นที่ดังกล่าวหรือขุดเชื่อมโยงโดยตรง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ในช่วงเวลาหนึ่งที่มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ เคยอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล

หลักฐานการตั้งถิ่นฐานในบริเวณเมืองศรีมโหสถ และบริเวณใกล้เคียงนอกจากกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถแล้ว ยังปรากฏหลักฐานกำแพงเมือง-คูเมืองรูปเหลี่ยมมุม 2 บริเวณ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ 1 แห่ง ห่างจากกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถ ประมาณ 500 เมตร และประมาณ 800 เมตรด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ อีก 1 แห่ง บริเวณด้านทิศเหนือของเมือง พบภูมิลักษณะวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานแบบเมืองคูคลอง แสดงหลักฐานการตั้งถิ่นฐานก่อนการสร้างกำแพงเมือง-คูเมือง นอกจากนี้ทางด้านตะวันออกห่างจากเนินที่ตั้งเมืองประมาณ 2 กิโลเมตร บริเวณบ้านสระมะเขือ ปรากฏหลักฐานเนินคันดินต่อเนื่องไปจนถึงเนินบ้านเกาะสมอ ยาวประมาณ 3.6 กิโลเมตร ปัจจุบันทางหลวงหมายเลข 3070 สร้างทับเหลือแนวคันดินให้เห็นเฉพาะช่วงที่ผ่านบ้านหัวขางจนถึงบ้านเกาะสมอ ยาวประมาณ 1 กิโลเมตร แนวกันดินดังกล่าวใช้เป็นผนังกันยกระด้นน้ำที่ระบายมาจากบริเวณเนินด้านทิศใต้ บริเวณลาดเนินด้านทิศใต้ของเนินที่ตั้งเมืองห่างจากเมืองศรีมโหสถ ประมาณ 3.7 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของโบราณสถานปราสาทสระมรกต ซึ่งพบรอยพระพุทธรูปและโบราณวัตถุร่วมสมัยกับเมือง อีกทั้งยังพบจารึกที่กล่าวถึงชื่อเมือง “ศรีวิศยะปุระ” ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นชื่อจริงของเมืองศรีมโหสถแห่งนี้

ในปัจจุบันภายในเมืองศรีมโหสถส่วนใหญ่มีสภาพเป็นไร่ และสวนผลไม้ มีอาคารที่พักอาศัยหนาแน่นทางด้านทิศเหนือ การทำลายกำแพงเมือง-คูเมืองจึงเกิดจากโลปราบกำแพงเมือง-คูเมืองปลูกสร้างบ้านพักอาศัย ก่อสร้างถนน ขุดบ่อลูกวัง และการใช้พื้นที่บริเวณเมืองทำการเกษตรกรรม

ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี

เมืองศรีมโหสถเป็นเมืองโบราณที่เป็นที่รู้จักกันดี ในหมู่นักวิชาการ และประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะนักสะสมของเก่า เนื่องจากมีการพบโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย รวมถึงการลักลอบขโมยโบราณวัตถุจากพื้นที่บริเวณนี้มานานแล้ว แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสสมณกาลปราจีน เมื่อราวปี พ.ศ.2451 ยังทรงเสด็จประพาสโบราณสถานในดงมหาโพธิ (เมืองศรีมโหสถ) แห่งนี้ และทรงทอดพระเนตรกำแพงเมือง-คูเมือง และโบราณสถาน ดังพระราชหัตถเลขาถึงมกุฎราชกุมารองค์หนึ่งว่า “...ข้อที่เลือกที่นี้เป็นที่ประพาสเหตุด้วยค้นพบเทวสถาน และเชิงหิน เมือง

ปราจีนบุรีเดิมทีเห็นจะอยู่ในดงมหาโพธิ แต่คงไม่ได้เรียกชื่อปราจีน ..... แต่ตอนข้างในที่ลึกเข้าไปยังไม่ได้ตรวจ เพราะเขาฝั่งจะมาค้นคว้านักขุดในเร็วนี้เอง...” (คณะโบราณคดี 2510)

ชื่อเมือง “ศรีมโหสถ” เป็นชื่อทั่วไปคนในท้องถิ่นเรียกกัน ตามซากเครื่องพระมโหสถแห่งเมืองศรีมโหสถ โดยผูกเอารูปร่างลักษณะคูคันดิน และกำแพงเมือง-คูเมืองโบราณเข้ากับตำนานที่ท้องถิ่นเชื่อนอกจากนี้ยังมีชื่ออื่นๆอีก เช่น “เมืองพระรถ” เป็นชื่อหนึ่งที่เรียกกัน มีเค้าโครงมาจากปัญญาสชาดกเรื่อง รอดเสนชาดก, “เมืองอวิธยะปุระ” เป็นชื่อที่ปรากฏในจารึกภาษาเขมร โบราณบนกรอบคันฉ่องสำริดที่ขุดพบในบริเวณ โบราณสถานใกล้กำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเดิมเคยอ่านกันว่า ศรีวิศยะปุระ แต่ต่อมาอ่านเสียใหม่เป็น อวิธยะปุระ แต่อย่างไรก็ดี ชื่อเมืองอวิธยะปุระก็ยังไม่ชัดเจนจริงๆของเมืองศรีมโหสถแห่งนี้ เนื่องจากโบราณวัตถุที่จารึกสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย ประกอบกับได้ขุดพบโบราณวัตถุอื่นในบริเวณเดียวกันที่มีข้อความจารึกคล้ายกัน แต่กล่าวถึงชื่อ “เมืองสังโฆก” ชื่อจริงและประวัติความเป็นมาของเมืองนี้ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัด แต่มีข้อมูลเพียงพอที่จะทำให้ทราบถึงยุคสมัยการตั้งถิ่นฐาน และความป็นอยู่ของผู้คนในอดีตของบริเวณนี้ได้พอสมควร

จากการสำรวจ ขุดแต่งโบราณสถาน และขุดคันทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 จนถึง พ.ศ. 2534 ได้ข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจำนวนมาก ผนวกกับการศึกษาวิเคราะห์จากนักวิชาการหลายท่าน พจะสรุปความเป็นมาของเมืองศรีมโหสถได้ดังนี้

บริเวณเมืองศรีมโหสถ เป็นแหล่งชุมชนมาตั้งแต่สมัยฟูนันในราวพุทธศตวรรษที่ 6-10 (บรรจบเทียมทัต และนิคม มุสิกกะมาละ 2514, สุภัทรดิศ ดิศกุล ศ.ม.จ. 2510) จากหลักฐานภาพสลักนูนต่ำรูปมกรที่ผนัง โบราณสถานสระแก้วด้านทิศใต้ของเมืองและประติมากรรมบางชิ้น แสดงอิทธิพลวัฒนธรรมฟูนันและวัฒนธรรมอินเดียแบบอมราวตี กำแพงเมือง-คูเมืองสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบภายในคูเมือง มีการทำเกษตรกรรมด้วยระบบชลประทาน โดยพืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าว นอกจากนี้ยังพบหลักฐานโบราณวัตถุที่มาจาก จีน เปอร์เซีย และอินเดีย แสดงถึงการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับนักเดินเรือจากต่างประเทศ และจากหลักฐานรูปโบราณสถาน จารึก และรูปเคารพต่างๆ แสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงศาสนา กับอินเดีย ลังกา และเขมร เมืองศรีมโหสถเป็นชุมชนเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18

เอกสารอ่านประกอบ

- ทิวา สุภจรรยา และห้องศรี วานาสิน. 2524-2527. ทะเบียนแหล่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย. โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากรูปถ่ายทางอากาศ. มุลนิธิโคโยต้า. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 6 เล่ม.
- ประสิทธิ์ โอนพรัตน์วิบูล. 2510. ลูกปัดคงศรีมหาโพธิ์. วารสารโบราณคดี. หน้า 41-44.
- พิรพน พิธานพงศ์. 2528. การขุดแต่งโบราณสถานสระมรกต พ.ศ. 2528-2529. นิตยสารศิลปวัฒนธรรม. 7 (ธันวาคม 2528) : 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์. หน้า 69-71.
- พิรพน พิธานพงศ์ และ ประณีต จำปาโพธิ์. 2535. สิ่งก่อสร้างในคันดินโบราณที่มุมเมืองศรีมโหสถ. นิตยสารศิลปากร. 35 : 5. กรุงเทพมหานคร: พิรสกล. หน้า 79-91.
- ศิลปากร,กรม. 2514. โบราณคดีเมืองปราจีนบุรี. กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในการจัดนิทรรศการเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม -14 ธันวาคม 2514. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ศิลปากร, กรม. 2516. จังหวัดปราจีนบุรี. ทะเบียนโบราณวัตถุที่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. หน้า 366-368.
- ศิลปากร,กรม. 2535. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองศรีมโหสถ. กองโบราณคดี กรมศิลปากร เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 6/2535. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์.
- ศิลปากร,กรม. 2536. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองศรีมโหสถ เล่มที่ 2. กองโบราณคดี กรมศิลปากร เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 5/2536. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์.
- ศิลปากร,กรม. 2536. แผนงานอนุรักษ์และพัฒนาเมืองศรีมโหสถ. กองโบราณคดี กรมศิลปากร เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 4/2536. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์.
- ศิลปากร,มหาวิทยาลัย. 2510. โบราณคดีคงศรีมหาโพธิ์. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พิมพ์เนื่องในการจัด โบราณคดีที่ศนา ณ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ในวันอาทิตย์ที่ 12 มีนาคม 2510. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- ศรีมหาโพธิ์ธรรมาจารย์, พระครู(เรียบเรียง). 2528. ปราจีนบุรี: "ดวงมณี" ของฟ้าคะวันออกกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา. ดวงมณีตะวันออก. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในศุภวารดิถีมิชฌมาศครบ 72 ปี บริบูรณ์. หน้า 3-11, 17-18, 30-33, 63-64, 65-68.

6. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง

การศึกษากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถ ที่บ้านโคกวัด ตำบลโคกปี่บ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ได้ศึกษาสภาพภูมิประเทศ ซึ่งเป็นร่องรอยกำแพงเมือง-คูเมือง ปรากฏในรูปถ่ายทางอากาศ ประกอบการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน และสภาพการถูกทำลาย รวมถึงการตรวจสอบข้อมูลในภูมิประเทศ และได้กำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง โดยจัดทำเป็นแผนที่หาบบนรูปถ่ายทางอากาศ ซึ่งปรับแก้กำหนดตำแหน่งพิกัดยูทีเอ็ม จัดทำโดยกรมที่ดิน ขนาดมาตราส่วน 1:4,000 วิธีการศึกษาและการจัดทำแผนที่กำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. รูปถ่ายทางอากาศที่ใช้ในการศึกษาและทำแผนที่

- ก) รูปถ่ายทางอากาศโครงการ WWS.
บันทึกภาพวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2495
มุมที่ M 7 เลขที่ภาพ 782-783
- ข) รูปถ่ายทางอากาศโครงการ VAP 61
บันทึกภาพวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512
มุมที่ V1 6 87 เลขที่ภาพ 024-025
- ค) รูปถ่ายทางอากาศโครงการ NS.3
บันทึกภาพ พ.ศ. 2516
มุมที่ M 18 เลขที่ภาพ 4429-4430
- ง) รูปถ่ายทางอากาศโครงการ LT.
บันทึกภาพวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2533
มุมที่ 90 เลขที่ภาพ 245-246
- จ) รูปถ่ายทางอากาศปรับแก้ไขและกำหนดพิกัดยูทีเอ็ม มาตราส่วน 1:4,000 จัดทำโดยกรมที่ดินจากรูปถ่ายทางอากาศโครงการ LT. บันทึกภาพเมื่อปี พ.ศ. 2533
ระวาง 5236 I ภาพเลขที่ 6036 , 6236

2. การเตรียมภาพเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูล

ในการเตรียมภาพเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลแผนที่ ได้จัดทำสำเนาภาพถ่ายที่พิมพ์ออกมาโดยกรมที่ดิน มาตราส่วน 1:4,000 คลุมบริเวณกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถ และประกอบภาพถ่ายที่คลุมบริเวณกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถให้เป็นภาพเดียวกัน มีขนาดแสดงได้ในกระดาษขนาดเอ-3 และได้ย่อ-ขยายรูปถ่ายทางอากาศตามโครงการต่างๆที่ใช้ในการศึกษาข้อมูลให้ใกล้เคียงกับรูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม และได้จัดเป็นภาพผนึกบนกระดาษขนาดเอ-3 เพื่อใช้เป็นข้อมูลการศึกษาแสดงไว้ในรายงานฉบับนี้

3. การกำหนดขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมือง

ในการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองที่ศรีมโหสถ ได้เริ่มต้นศึกษาร่องรอยที่เป็นหลักฐานเพื่อกำหนดแนวที่เป็นกำแพงเมือง-คูเมือง โดยอาศัยหลักฐานข้อมูลที่ปรากฏให้เห็นได้ในรูปถ่ายทางอากาศ ประกอบการศึกษาสภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานแหล่งชุมชน โบราณและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ต่อจากนั้น ได้พิจารณาศึกษากำหนดขอบเขตที่ดินที่เป็นกำแพงเมือง-คูเมือง ลงบนรูปถ่ายทางอากาศที่ปรับแก้และกำหนดพิกัดยูทีเอ็ม มาตราส่วน 1:4,000 ตามที่กรมที่ดินจัดทำขึ้น ดังแสดงไว้ในแผนที่รูปที่ 6.1 ขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ศึกษาได้จากหลักฐานรูปถ่ายทางอากาศช่วงเวลาต่างๆ โดยได้แสดงรายละเอียดข้อมูลบนแผนที่แสดงขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง พร้อมด้วยปี พ.ศ. รูปถ่ายทางอากาศที่ตรวจพบการเปลี่ยนแปลงของขอบเขตที่ดิน ดังแสดงไว้ในแผนที่รูปที่ 6.2

4. การอ่านพิกัดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง

ในการอ่านพิกัดจากยูทีเอ็มของแนวเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง ที่กำหนดแนวลงบนรูปถ่ายทางอากาศที่ปรับแก้และกำหนดพิกัดจากยูทีเอ็ม มาตราส่วน 1 : 4,000 ได้อ่านค่าพิกัดจากยูทีเอ็มตามแนวเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองของตำแหน่งที่มีการเปลี่ยนค่ามุม โดยแสดงตำแหน่งที่อ่านค่าพิกัดเลขประจำตำแหน่งบนแนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง และจัดทำตารางค่าพิกัดยูทีเอ็มของตำแหน่งที่อ่านไว้ในรายงานฉบับนี้ ค่าพิกัดจากยูทีเอ็มดังกล่าวขึ้นอยู่กับระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศระบบพิกัดจากยูทีเอ็ม 1:4,000 ของกรมที่ดินแต่ละระวาง

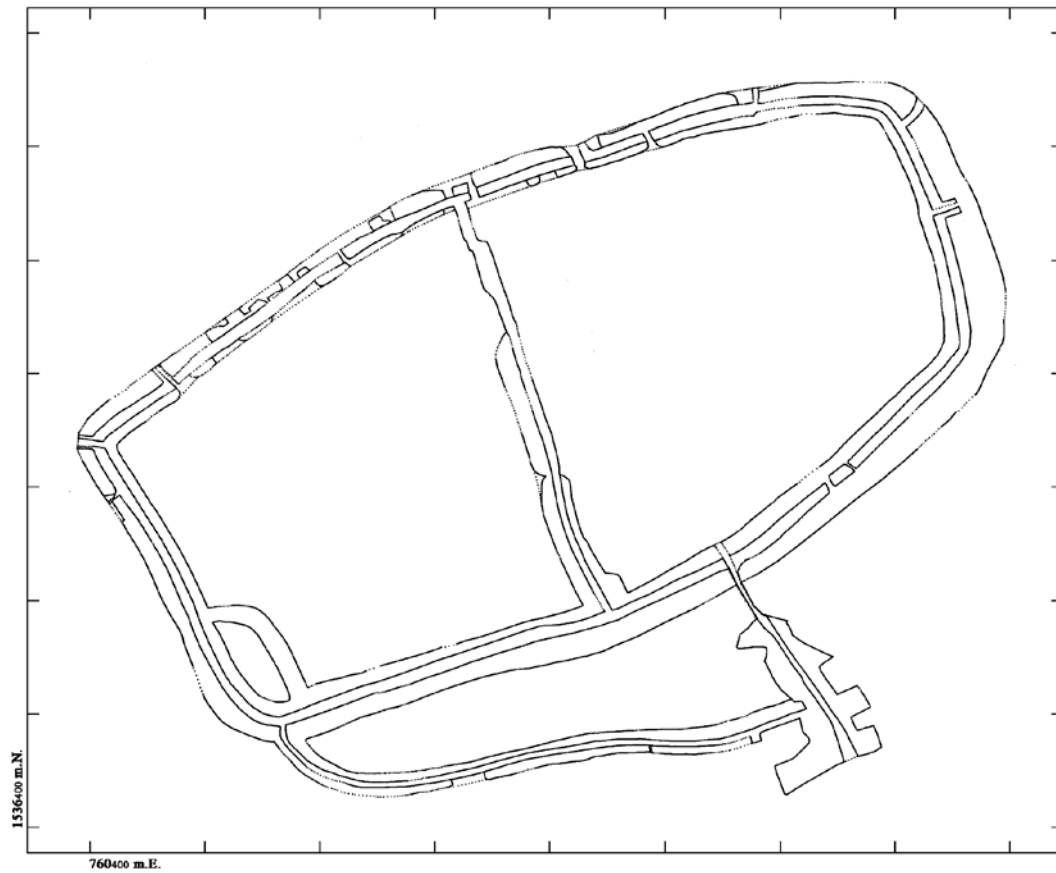
5. สภาพกำแพงเมือง-คูเมืองและข้อเสนอแนะ

กำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถตามหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นในรูปถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2495 พ.ศ.2512 พ.ศ.2516 และ พ.ศ. 2533 มีสภาพชัดเจนสามารถใช้ในการกำหนดกำหนดขอบเขต ที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองได้ทั้งเมือง การเปลี่ยนแปลงกำแพงเมือง-คูเมืองส่วนใหญ่ ปรากฏให้เห็นใน รูปถ่ายทางอากาศหลังปี พ.ศ. 2516 โดยการไถปรบปรนก่อสร้างถนน และอาคารบ้านเรือน กำแพงเมือง-คูเมืองขุดล้อมรอบบนลาดเนิน เป็นรูปเหลี่ยมมน และแบ่งเมืองออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกอยู่ทางทิศตะวันตกและส่วนที่สองอยู่ทางทิศตะวันออกมีคูหลุ่กครันกลาง ส่วนที่สาม เป็นส่วนขยายเมืองต่อจากกำแพงเมือง-คูเมืองสองส่วนแรกลงมาทิศใต้ แต่ละด้านของกำแพงเมือง-คูเมืองส่วนแรกและส่วนที่สอง มีช่องทางเข้าออกที่มีศิลาแลงเรียงซ้อนกันเป็นแนวตามช่อง ยกเว้นด้านทิศเหนือ แต่ในปัจจุบันเหลือให้เห็นเฉพาะช่องประตูด้านทิศใต้ คูเมืองของทั้งสองส่วนขุดลึกถึงระดับกักเก็บน้ำฝนทุ่งชัน มีคันดินกำแพงประกบคูทั้งสองด้านใช้ในการกักเก็บน้ำ ระบายน้ำ และการป้องกัน กำแพงเมือง-คูเมืองส่วนขยายด้านทิศใต้ ขุดเชื่อมต่อกับมุมเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านทิศเหนือของสระขวัญไปทางทิศตะวันออก บรรจบกับอ่างเก็บน้ำ

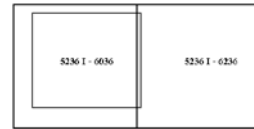
โบราณหนองแฟบ เป็นลักษณะของกำแพงเมือง-คูเมืองใช้ในการระบายน้ำ และการป้องกัน ตัวเมืองมีขนาดกว้างยาวโดยรวมประมาณ 1219x1584 เมตร วางตัวตามแกนยาวในแนวประมาณ 65°-245° NE-SE

กำแพงเมือง-คูเมืองส่วนขยายด้านทิศใต้ ปรากฏเด่นชัดบนรูปถ่ายทางอากาศ มีลักษณะเป็นคูมีคันดินหนาทั้งด้านใน และด้านนอก ซึ่งแตกต่างจากผังเมืองศรีมโหสถของกรมศิลปากร ที่จัดทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2535 ปรากฏเฉพาะแนวคันดินแนวเดียว ไม่มีคู และตีความว่าเป็นคันกั้นน้ำกระเทกคันดินคูเมืองศรีมโหสถ

ปัจจุบันกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถได้รับการดูแลรักษาโดยสำนักงานศิลปากรที่5 ปราจีนบุรี และคุ้มครองโดยการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๑๕ ลงวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๑๘

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

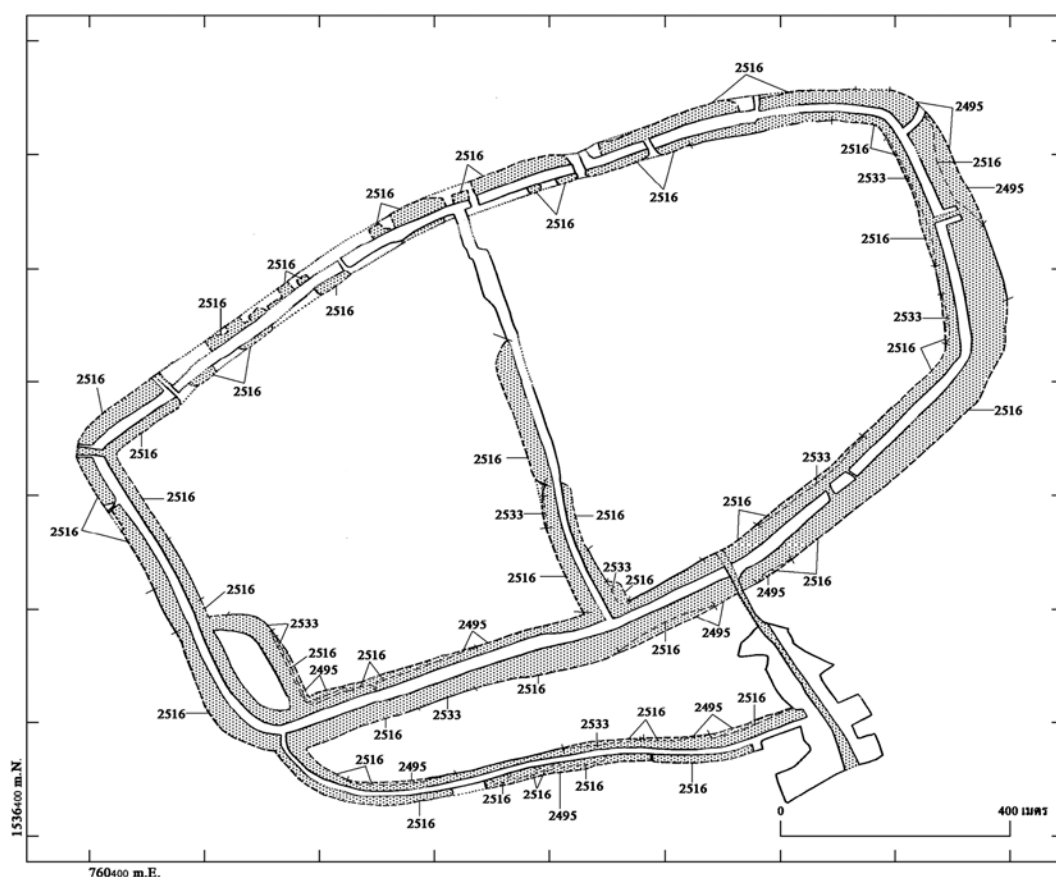

รูปที่ 6.1 แผนที่แสดงแนวเขต

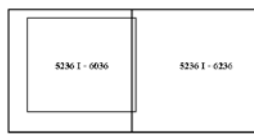
- แผนที่แสดงขอบเขต
- _____ แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง
  - □ □ □ แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

รูปที่ 6.2 แผนที่แสดงแนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง

- แผนที่แสดงขอบเขต
- _____ แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง
  - □ □ □ เมือง-คูเมือง
  - ..... เมือง

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

ส่วนหัวของแผนผังแสดงดังต่อไปนี้

สารบัญระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศที่เอ็ม

5236 I - 6036	5236 I - 6236
---------------	---------------

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศที่เอ็ม โซนที่ 47

อ้างอิง กรมที่ดิน มาตราส่วน 1:4,000 พ.ศ.2533

ระวาง 5236 I เลขที่ 6036 , 6236

รูปถ่ายทางอากาศโครงการ LTP

Run 24 B Roll 90 No.245-246

วันที่ 11 มีนาคม 2533

1536400 m.N.

760400 m.E.

1536355 m.N.

760288 m.E.

สำนักงานบริหารจัดการฐานข้อมูลทรัพยากรที่ดิน กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง

สารบัญระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม

5236 I - 6036	5236 I - 6236
---------------	---------------

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม โซนที่ 47

อ้างอิง กรมที่ดิน มาตรฐาน 1:4,000 พ.ศ.2533

ระวาง 5236 I เลขที่ 6036, 6236

รูปถ่ายทางอากาศโครงการ NS.3

Roll M 18 No. 4429-4430

ปี พ.ศ. 2516

0 300 เมตร

โครงการวิจัยชุมชนโบราณ ชุมชนกรมมหาวิทยาลัย

1536385 m.N.

760288 m.E.

สำนักงานบริหารจัดการฐานข้อมูลภูมิสารสนเทศ กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง

สารบัญระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม

5236 I - 6036	5236 I - 6236
---------------	---------------

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม โซนที่ 47

อ้างอิง กรมที่ดิน มาตราส่วน 1:4,000 พ.ศ.2533

ระวาง 5236 I เลขที่ 6036 , 6236

รูปถ่ายทางอากาศโครงการ VAP 61

Roll V1 6 87 No. 024

วันที่ 6 พฤศจิกายน 2512

0 300 เมตร

โครงการวิจัยชุมชนโบราณ หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย

1536355 m.N.

760288 m.E.

สำนักงานบริหารจัดการฐานข้อมูลทรัพยากรที่ดิน กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง

สารบัญชระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศที่เชื่อม

5236 I - 6036	5236 I - 6236
---------------	---------------

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศที่เชื่อม โซนที่ 47

อ้างอิง กรมที่ดิน มาตราส่วน 1:4,000 พ.ศ.2533

ระวาง 5236 I เลขที่ 6036 , 6236

รูปถ่ายทางอากาศโครงการ WWS

Roll M7 No. 783

วันที่ 28 ธันวาคม 2495

0 300 เมตร

โครงการวิจัยชุมชนโบราณ อุทยานกรมมหาวิทยาลัย

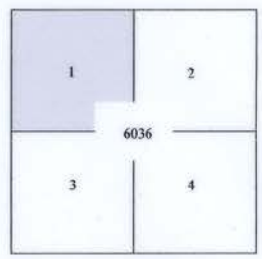

แผนที่แสดงขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมือง

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศซีเอ็ม โซนที่ 47
 เลขที่ 6036
 ระวาง 5236 I มาตรฐาน 1:4,000
 กรมที่ดิน พ.ศ. 2533

- แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง
- ..... แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง โดยประมาณ (สีเขียว - แนวคู, สีแดง - แนวกำแพงเมือง)
- แนวที่ไม่สามารถกำหนดขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมืองด้วยรูปถ่ายทางอากาศ

สารบัญระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศซีเอ็ม

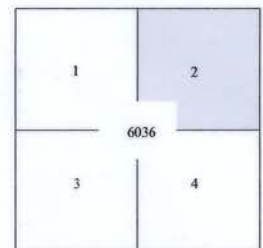
0 200 เมตร
มาตราส่วน 1:4,000

แผนที่แสดงขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมือง

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศซีเอ็ม โจนท์ 47
เลขที่ 6036
ระวาง 5236 I มาตราส่วน 1:4,000
กรมที่ดิน พ.ศ. 2533

- แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง
- ..... แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง โดยประมาณ (สีเขียว - แนวคู, สีแดง - แนวกำแพงเมือง)
- แนวที่ไม่สามารถกำหนดขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมืองด้วยรูปถ่ายทางอากาศ

สารบัญชระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศซีเอ็ม

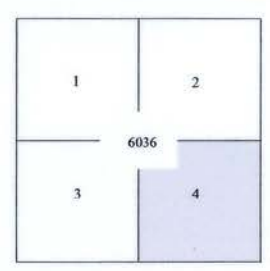

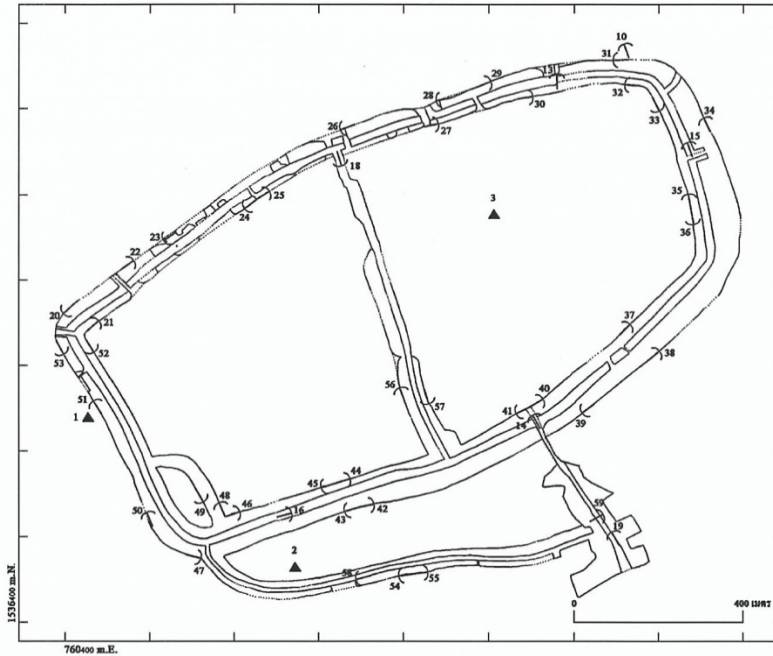
แผนที่แสดงขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมือง

แผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม โซนที่ 47
 เลขที่ 6036
 ระวัง 5236 | มาตราส่วน 1:4,000
 กรมที่ดิน พ.ศ. 2533

- แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง
- - - - - แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมือง โดยประมาณ (ตีเชิ่ว - แนวคู , ตีแดง - แนวกำแพงเมือง)
- แนวที่ไม่สามารถกำหนดขอบเขตกำแพงเมือง - คูเมืองด้วยรูปถ่ายทางอากาศ

สารบัญระวางแผนที่รูปถ่ายทางอากาศยูทีเอ็ม

7. การสำรวจในภูมิภาค

การสำรวจในภูมิภาค มีเป้าหมายเพื่อตรวจสอบข้อมูลการศึกษาขอบเขตกำแพงเมือง-คูเมืองจากรูปถ่ายทางอากาศ และเพื่อศึกษาบันทึกภาพภาคสนาม โดยได้เลือกบันทึกภาพเฉพาะบริเวณที่แสดงลักษณะกำแพงเมือง-คูเมืองของเมืองศรีมโหสถ และลักษณะการเปลี่ยนแปลงเพื่อประกอบการอธิบายการกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง และเปลี่ยนแปลงในส่วนต่าง ๆ ของเมือง โดยได้จัดทำเป็นภาพประกอบรายงานจำนวน 59 ภาพ แต่ละภาพได้เขียนคำอธิบาย และแสดงตำแหน่งและทิศทางการบันทึกภาพลงบนแผนที่กำแพงเมือง-คูเมือง

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองศรีมโหสถ คณะผู้ดำเนินการศึกษาได้รับความอนุเคราะห์ในการจัดทำแผนที่รูปถ่ายทางอากาศที่คลาก ยูทีเอ็ม 1:4,000 จากกรมที่ดิน การบริการในการจัดทำรูปถ่ายทางอากาศและแผนที่ภูมิภาคจากกรมแผนที่ทหาร องค์การบริหารส่วนตำบลโคกปี่ป ลำปางงานศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานธนารักษ์พื้นที่ปราจีนบุรี ที่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี

คณะผู้ดำเนินการศึกษา รู้สึกเป็นพระคุณอย่างยิ่งและขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

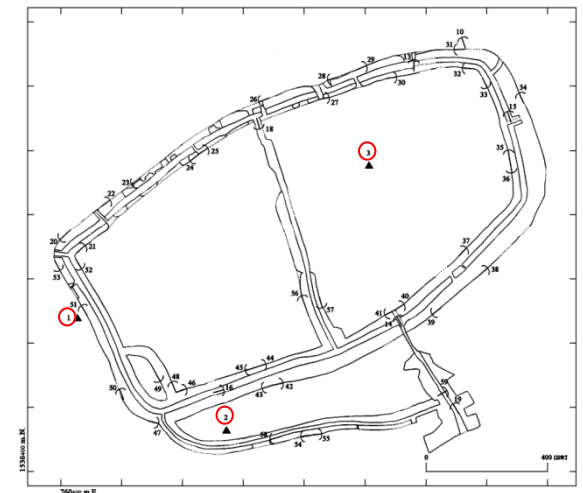

29-2 เมืองโบราณศรีมโหสถ
ต.โคกปี่ป อ.ศรีมโหสถ จ.ปราจีนบุรี

1	2
3	4
5	6

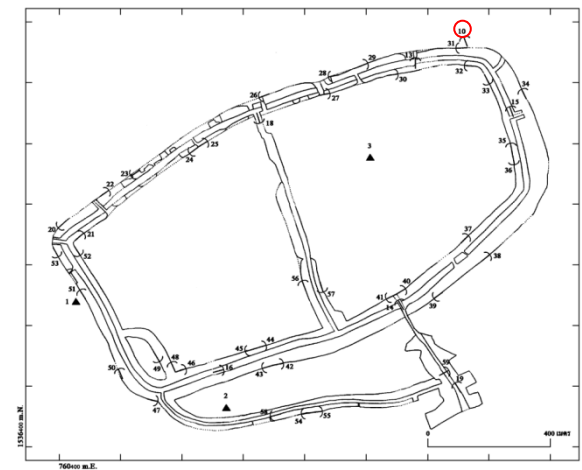
1. เจดีย์ภูเขาทองเป็นเนินสูงขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้คูเมืองด้านตะวันตกมีลักษณะเป็นฐานเจดีย์รูปทรงกลมสมัยทวารวดีสูง 10 เมตรฐานกลมวัดได้ 92 เมตรตรงกลางอัดด้วยดินแดงรอบฐานเจดีย์มีเสาดิลารูปทรงกลมและแปลเหลี่ยมบางต้นมีรูตรงกลางสันนิษฐานว่าเป็นเสาดิลารอบเจดีย์คล้ายเจดีย์สาธุจิในประเทศอินเดีย
2. สระแก้วอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองห่างคูเมืองประมาณ 100 เมตร มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง 17.50 เมตร ยาว 42.60 เมตรและ 42.70 เมตรปากสระหันไปทางทิศเหนือกว้าง 4 เมตรลึก 5.40 เมตรบริเวณขอบสระแกะสลักรูปปูนดำรูปสัตว์ต่าง ๆ เชื่อว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์มีอายุราวศตวรรษที่ 10-11
3. โบราณสถานตั้งอยู่กลางเมืองศรีมโหสถ ก่อด้วยศิลาแลงพบชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคาบนฐานโบราณสถาน ด้านข้างของฐานก่อเป็นซุ้มสันนิษฐานว่าเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-14
4. ดินโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ในบริเวณวัดดินโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ อำเภอศรีมโหสถ เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรีเชื่อกันว่าเป็นดินโพธิ์ต้นแรกที่นำจากประเทศอินเดียมาปลูกในประเทศไทย
- 5.6. ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา กระเบื้องเคลือบ ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน พบเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ทั่ว บริเวณเนินอยู่อาศัยภายในและภายนอกเมืองเป็นศิลปะสมัยทวารวดีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

7	8
9	
10	11

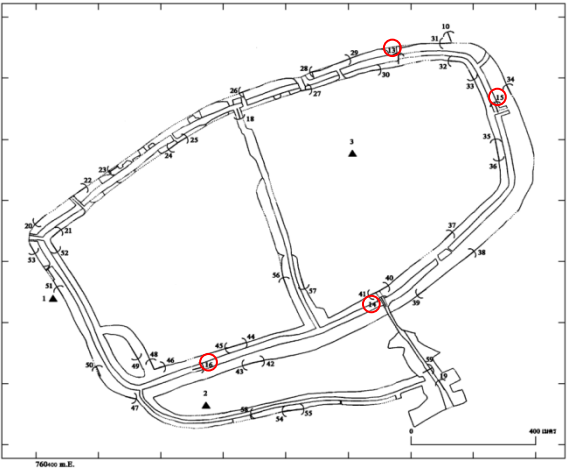
7. แนวพั้งดินและคลองโบราณบริเวณเมืองโบราณบ้านเกาะเค็ดใช้เป็นแนวกันขกระดับน้ำในการชลประทานและคมนาคมในอดีต
8. สภาพแนวคู-คันดินโบราณทางทิศตะวันออกของเมืองศรีมโหสถ บริเวณบ้านหัวซา เป็นคันดินที่ต่อมาจากสระมะเดื่อ ห่างจากเมืองศรีมโหสถไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 1 กิโลเมตร (ตามทางหลวงหมายเลข 3070)
9. สภาพเมืองคูคลองรูปแบบเมืองโบราณสมัยก่อนสร้างเมืองศรีมโหสถมีลักษณะเป็นเนินสลับที่ลุ่มต่ำ อยู่ทางทิศเหนือของเมือง
- 10,11. ลักษณะการใช้ที่ดินภายในและบริเวณโดยรอบเมืองศรีมโหสถ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำนาและปลูกมันสำปะหลัง

12	13
14	15
16	17

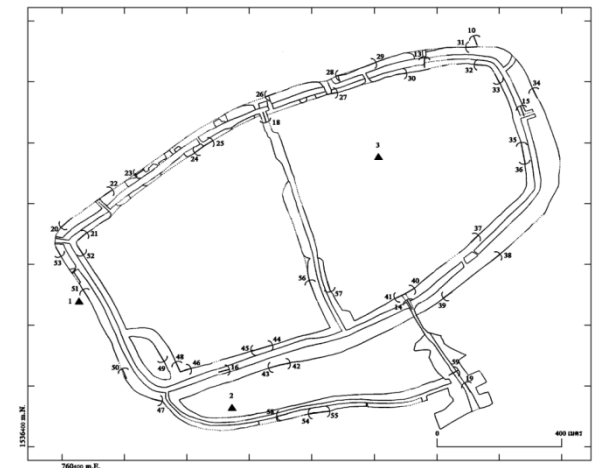
12. สภาพแนวร่องน้ำโบราณระบายน้ำจากเนินด้านทิศใต้เข้าสู่เมือง-กำแพงเมืองศรีมโหสถ
13. ฝายน้ำโบราณ ลักษณะเป็นแนวศิลาแลงก้อนกลมขนาดใหญ่ขวางคูเมืองตามแนวเหนือ-ใต้ และมีแนวศิลาแลงก้อนสี่เหลี่ยมติดกับกำแพงเมืองสันนิษฐานว่าเป็นฝายกันขระระดับน้ำในคูเมือง
14. ประตูกูเมืองทางทิศใต้ มีลักษณะเป็นประตูก่อด้วยอิฐและศิลาแลงยื่นออกจากกำแพงเมืองทั้ง 2 ด้าน ถนนกลางภาพตัดผ่านกลางเมืองศรีมโหสถ
- 15,16.สภาพกำแพงเมือง-คูเมืองบริเวณโดยรอบเมืองศรีมโหสถ ขุดลอกโดยกรมศิลปากรปี พ.ศ.2532 -2535 รูปที่ 15 กำแพงเมืองชั้นในอยู่ทางซ้ายมือ กำแพงเมืองชั้นนอกอยู่ทางขวามือคงสภาพเป็นคันดินตามแนวต้นไม้ รูปที่ 16 กำแพงเมืองชั้นในคงสภาพเป็นคันดินซ้ายมือ กำแพงเมืองชั้นนอกอยู่ทางขวามือ คูเมืองขุดลงในชั้นศิลาแลงกลางภาพ
17. เส้นทางคมนาคมเข้าสู่เมืองศรีมโหสถ จากจังหวัดปราจีนบุรีมาตามทางหลวงหมายเลข 319 ระยะทางประมาณ 20 กม.ถึงสามแยกเลี้ยวซ้ายไปตามทางหลวงหมายเลข 3070 ระยะทางประมาณ 600 เมตร ถึงเมืองศรีมโหสถ

18	19
20	21
22	23

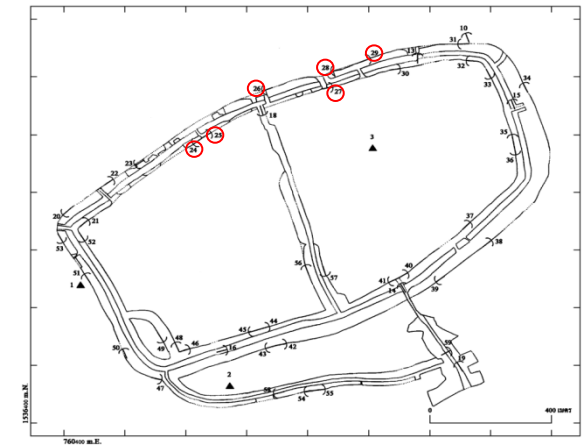
18. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านทิศเหนือบริเวณคูลูกศรบริเวณคูลูกศร กำหนดเขตที่คูเมือง คูเมืองคงสภาพเป็นที่ต่ำกลางภาพ
19. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองบริเวณส่วนขยายเมืองทางทิศใต้ กำแพงเมือง คงสภาพเป็นคันดินตามแนวถนนซ้ายมือคูเมืองถูกไถปราบไม่เหลือสภาพ
20. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือกำแพง เมืองลาดมาถึงตำแหน่งคนขึ้นทางขวาของภาพ กำแพงเมืองคงสภาพเป็น เนินต่ำ ๆ ซ้ายมือ
21. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในบริเวณมาเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียง เหนือประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ กำแพงเมืองถูกไถไม่เหลือสภาพ
22. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ อาคารที่พักอาศัยขวาสุดของภาพสร้างบนกำแพง เมือง
23. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนขึ้น ทางขวาของภาพ กำแพงเมืองถูกไถสร้างอาคารที่พักอาศัยกลางภาพ

24	25
26	27
28	29

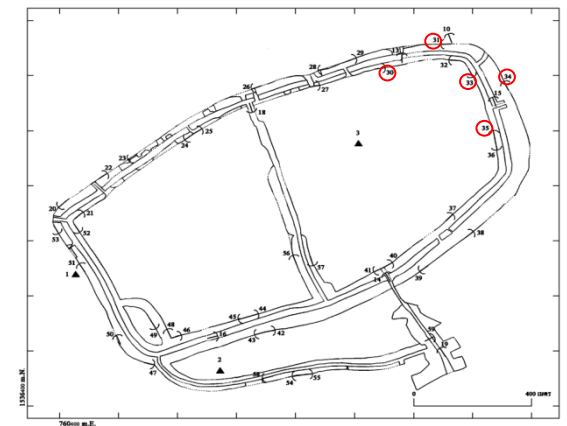
24. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ กำแพงเมืองถูกไถสร้างอาคารที่พักอาศัยขัวมือ
25. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ ขัวมือของภาพคือกำแพงเมือง อาคารที่พักอาศัยกลางภาพ สร้างบนกำแพงเมือง
26. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศเหนือกำแพงเมืองลาดมาถึงตำแหน่งคนยืนขวาสุดของภาพ กำแพงเมืองถูกปรับเป็นพื้นที่ปลูกผักหวาน+
27. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ ขัวมือของภาพคือกำแพงเมืองถูกไถไม่เหลือสภาพ
28. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ ขัวมือของภาพคือกำแพงเมืองถูกไถปลูกส้มโอ
29. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ กำแพงเมืองอยู่ทางขัวมือถูกไถสร้างเป็นบ้านพักอาศัยกลางภาพ

30	31
32	33
34	35

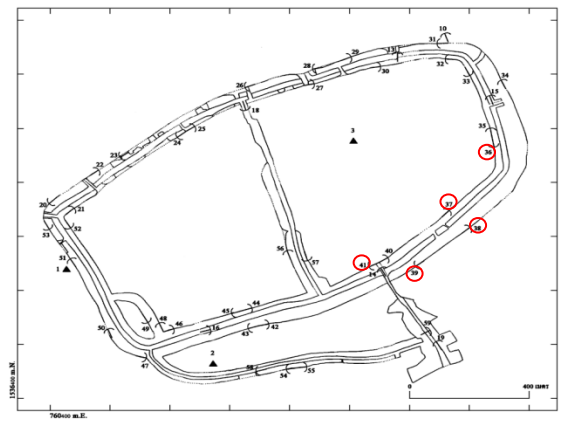
30. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในทางทิศเหนือประมาณตำแหน่งคนขึ้น
ขวาสุดของภาพ กำแพงเมืองคงสภาพเป็นถนนซ้ายสุดของภาพ
31. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกบริเวณมุมเมืองด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพกำแพงเมืองอยู่
ทางซ้ายของภาพ ถูกไถเป็นไร่มันสำปะหลัง
32. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในบริเวณมุมเมืองด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ กำแพงเมืองคง
สภาพเป็นคันดินตามแนวต้นไม้ขาวมี
33. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศตะวันออกประมาณตำแหน่งคน
ขึ้นกลางภาพ ซ้ายมือของภาพคือกำแพงเมือง
34. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันออกประมาณตำแหน่ง
คนขึ้นกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายของภาพ ปัจจุบันถูกไถเป็นไร่มัน
สำปะหลัง
35. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศตะวันออกประมาณตำแหน่งคน
ขึ้นกลางภาพกำแพงเมืองคงสภาพเป็นคันดินตามแนวต้นไม้ขาวสุดของ
ภาพ ส่วนลาดกำแพงเมืองถูกไถปลูกมันสำปะหลัง

36	37
38	39
40	41

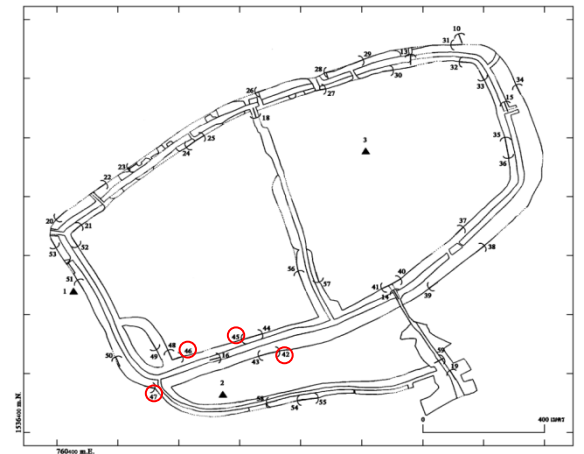
- 36. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในทางทิศตะวันออกประมาณตำแหน่งถนนกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายของภาพ
- 37. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งถนนในทางซ้ายของภาพ ต้นไม้กลางภาพขึ้นบนกำแพงเมือง
- 38. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งถนนในกลางภาพ กำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายมือถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพ
- 39. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งถนนในกลางภาพกำแพงเมืองถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพขวามืออาคารที่พักอาศัยสร้างบนกำแพงเมือง
- 40. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งถนนในกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางขวาของภาพถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพ
- 41. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งถนนในกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายของภาพ ถนนกลางภาพตัดผ่านแนวกำแพงเมืองคูเมือง

42	43
44	45
46	47

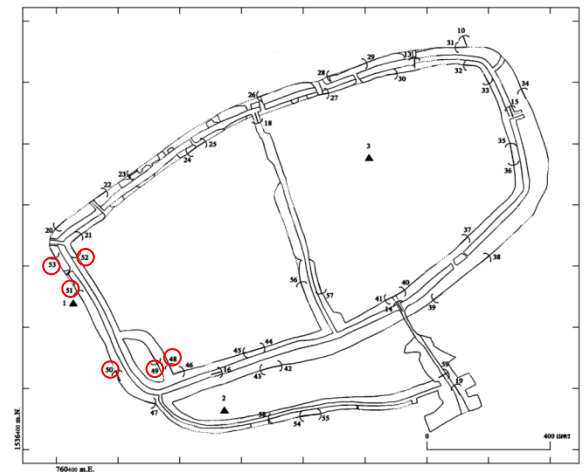
42. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ กำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายมือถูกไถปลูกมันสำปะหลัง
43. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านนอกทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ กำแพงเมืองอยู่ทางขวาถูกไถปลูกมันสำปะหลัง
44. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ ถนนกลางภาพตัดผ่านแนวกำแพงเมือง-คูเมือง กำแพงเมืองอยู่ทางขวามือถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพ
45. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านในทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพ ถนนกลางภาพตัดผ่านแนวกำแพงเมือง-คูเมือง กำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายมือถูกไถปลูกส้มโอ
46. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในบริเวณมุมเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางขวาของภาพ ปัจจุบันถูกไถเป็นไร่มันสำปะหลัง
47. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกบริเวณมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ล่าสุดถึงตำแหน่งคนขึ้นกลางภาพกำแพงเมืองคงสภาพเป็นคันดินซ้ายสุดของภาพ

48	49
50	51
52	53

48. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในบริเวณคันดินโบราณทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณตำแหน่งคันอื่นกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางซ้ายของภาพปัจจุบันถูกไถปลูกมันสำปะหลัง
49. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองบริเวณคันดินโบราณทางทิศตะวันตกเฉียงใต้กำแพงเมืองลาดมาถึงตำแหน่งคันอื่นกลางภาพกำแพงเมืองอยู่ทางขวาถูกไถปลูกมันสำปะหลัง
50. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณตำแหน่งคันอื่นทางซ้ายของภาพกำแพงเมืองคงสภาพเป็นคันดินขนาวสุดของภาพ ส่วนของลาดกำแพงเมืองถูกไถสร้างอาคารกลางภาพ
51. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันตกประมาณตำแหน่งคันอื่นกลางภาพ กำแพงเมืองคงสภาพเป็นคันดินตามแนวคันไม้ขนาวสุดของภาพ ส่วนของลาดกำแพงเมืองถูกไถปลูกมันสำปะหลัง
52. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านในทางทิศตะวันตกประมาณตำแหน่งคันอื่นกลางภาพ ขวามือของภาพคือกำแพงเมืองถูกไถไม่เหลือสภาพ
53. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองด้านนอกทางทิศตะวันตกประมาณตำแหน่งคันอื่นกลางภาพ กำแพงเมืองคงสภาพตามแนวคันไม้ขนาวสุดของภาพ ถนนกลางภาพตัดผ่านส่วนลาดกำแพงเมือง

54	55
56	57
58	59

- 54. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองบริเวณสวนขยายเมืองด้านทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนยืนขวาสุดของภาพ กำแพงเมืองถูกไถเป็นที่ราบชายมือ
- 55. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมือง ทางทิศใต้ประมาณตำแหน่งคนยืนซ้ายมือ กำแพงเมืองอยู่ทางขวามือถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพ
- 56. แนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองทางทิศใต้บริเวณคูลูกศรประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ ขวามือของภาพคือกำแพงเมือง ปัจจุบันเป็นสวนส้มโอ
- 57. แนวเขตกำแพงเมือง-คูเมืองด้านทิศใต้บริเวณคูลูกศรประมาณตำแหน่งคนยืนกลางภาพ กำแพงเมืองถูกไถเป็นสวนส้มโอ
- 58. สภาพกำแพงเมือง-คูเมืองบริเวณสวนขยายเมืองด้านทิศใต้ กำแพงเมือง-คูเมืองถูกขุดเป็นบ่อลูกรังกลางภาพ
- 59. สภาพกำแพงเมือง-คูเมือง บริเวณสวนขยายเมืองทางทิศใต้ กำแพงเมือง-คูเมืองถูกไถทำลายไม่เหลือสภาพ

